

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ AD USUM FILII*

Η μυθοποίηση της ιστορίας από κοινωνικές ομάδες, ηγεσίες πολιτικών κομμάτων και μεμονωμένα άτομα, η ανάπλαση μ' άλλα λόγια του ιστορικού παρελθόντος σ' ένα επίπεδο φανταστικό με στόχο να εξυπηρετηθούν κάποια δικά τους τωρινά συμφέροντα, δεν αποτελεί βέβαια σπάνιο φαινόμενο στην ιστορία των νεοελληνικών ιδεολογικών ρευμάτων¹. Είναι εύλογο συνεπώς να υποθέσει κανείς πως μια τέτοια ιδεολογική χρήση του παρελθόντος δεν ήταν δυνατό να αφήσει ανεπηρέαστη και τη μελέτη της νεοελληνικής εκπαίδευσης, για τον επιπρόσθετο λόγο πως το σχολείο αποτελεί προνομιακό χώρο αναπαραγωγής και μετάδοσης κυρίαρχων ιδεολογημάτων. Θα περιοριστούμε εδώ να παρουσιάσουμε και να αναλύσουμε μια πολύ πρόσφατη μυθοποίηση ιστορικών περιστατικών της νεοελληνικής εκπαίδευσης.

Η ανάλυση μιας μεμονωμένης περίπτωσης δεν μας επιτρέπει ασφαλώς να ισχυριστούμε με βεβαιότητα αν και σε ποια έκταση αυτή η συγκεκριμένη μυθοποίηση αντανακλά μια γενικότερη προσπάθεια δικαίωσης του φιλελευθερισμού στην εκπαίδευση ή συγκροτεί μονάχα, σύμφωνα με τη γνωστή διάκριση του Γκράμσι, μια «αυθαίρετη ιδεολογία». Ακόμα, ωστόσο, και σ' αυτή την τελευταία περίπτωση «δεν είναι τέλεια ανώφελη ούτε αυτή, γιατί είναι σαν το λάθος που αντιτάσσεται στην αλήθεια και την επιβεβαιώνει»². Όπως και νάχει το πράγμα, μας ενδιαφέρει κυρίως να δούμε τόσο την έκταση όσο και τους τρόπους με τους οποίους εξαφανίζονται, σ' αυτό το παιδαγωγικό ιδεολόγημα, οι ιστορικές διαστάσεις των περιστατικών που «διερευνώνται».

*Είναι ολοφάνερο πως ο τίτλος του άρθρου μας παραπέμπει στη γνωστή ρήση «Ad usum Delphini». Συνεπώς, ο αναγνώστης θα καταλάβει εύκολα τον υπαινιγμό που κάνουμε μ' αυτόν.

1. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων φαινομένων έχει αναλύσει πρόσφατα ο Φ. Ηλιού, *Η ιδεολογική χρήση της ιστορίας. Σχόλιο στη συζήτηση Κορδάτου-Ζεύγου*, Αθήνα [ανάτ. απο το περ. *Αντί*, τεύχ. 46] 1976. Του ίδιου, *Ιδεολογικές χρήσεις του Κοραϊσμού στον εικοστό αιώνα*, Αθήνα [ανάτ. από τον τόμ. του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε. *Διήμερο Κοραή*] 1984.

2. Α. Γκράμσι, *Ιστορικός υλισμός. Τετράδια της φυλακής I*, μτφρ. Τ. Μυλωνόπουλος, Οδυσσεάς, Αθήνα 1973, σ. 87-88.

Το άλμα. Ο συγγραφέας του άρθρου, που θα κρίνουμε εδώ¹, στοχεύει, όπως μας πληροφορεί ο ίδιος, «να διερευνήσει τη θέση και τη σχέση του Γεωργίου Παπανδρέου (1888-1968) με τα εκπαιδευτικά μας ζητήματα κατά τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας» (σ. 129). Διαβάζουμε ακόμα σε μια υποσημείωση πως το κείμενο αυτής της διερεύνησης «οφείλεται σε νέα επεξεργασία και είναι εμπλουτισμένο με παραθέματα και παραπομπές» (σ. 129). Ας δούμε, λοιπόν, από κοντά αυτή τη διερεύνηση. Πραγματικά ο αρθρογράφος αρχίζει την εξιστόρησή του από το 1914, τη χρονιά δηλ. που ο Γ. Παπανδρέου (Γ.Π.) δημοσιεύει ένα άρθρο του στο «Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου» (ΔΕΟ), και φτάνει, μ' ενδιάμεσο σταθμό ένα δεύτερο άρθρο του Γ.Π. το 1915 στο ίδιο περιοδικό και μια μικρή αναφορά για τη δράση του το 1916, στα χρόνια της πρώτης θητείας του ως υπουργού Παιδείας (Ιανουάριος 1930-Μάιος 1932). Ας αφήσουμε προσωρινά κατά μέρος το θέμα, αν για την περίοδο 1914-1916 μπορούμε ν' αρκεστούμε μονάχα σ' όσα μας προσφέρει η διερεύνηση του σ., κι ας αναρωτηθούμε για τη «θέση και τη σχέση του Γ.Π. με τα εκπαιδευτικά μας ζητήματα» από το 1917 ως και το 1929. Γι αυτά τα δεκατρία χρόνια που μεσολαβούν ο σ. δεν μας λείπει απολύτως τίποτε για το θέμα που υποτίθεται ότι «διερεύνησε». Κι όμως, ακόμα κι ένα απλό ξεφύλλισμα δημοσιευμένων στοιχείων θα έδειχνε - φυσικά και στον σ. — τα επόμενα:

1. Στις 21 Φλεβάρη του 1921 ο Γ.Π. πήρε μέρος στην καθιερωμένη (κάθε Παρασκευή) συνεδρία - συζήτηση του Εκπαιδευτικού Ομίλου που είχε ως θέμα της το «Δημοτικισμό και τα κόμματα». Είναι ευεξήγητη, για όσους έχουν μελετήσει τις πολιτικές και εκπαιδευτικές αντιλήψεις του Γ.Π. ως αυτή την περίοδο, η συμμετοχή του σ' αυτή τη συνεδρία. Κι όπως σημειώνει ο Δ. Γληνός «στη συζήτηση μίλησε... και ο Παπανδρέου (ήρθε από την Πόλη) πολύ καλά»².

2. Ο Γληνός λαβαίνει στην Άνδρο, τον Ιούλιο του 1922³, «το λόγο του Παπανδρέου» στη γνωστή δίκη της Λαμίας και δεν διστάζει στη μελέτη του που έγραφε τότε, να τον αναφέρει ως παράδειγμα για την «τριπλάσια συναρπαστική επίδραση που θάχε αν ήταν ειπωμένος στη δημοτική». Μ' αυτή την ευκαιρία θα χαρακτηρίσει τον Γ.Π. ως «ένα από τους πιο ζωντανούς ανθρώπους

1. Πρόκειται για το άρθρο του Νίκου Π. Τερζή, «Ο Γ. Παπανδρέου και η ελληνική εκπαίδευση (1914-1932): Η αρχική επαφή του με τα εκπαιδευτικά ζητήματα και η πρώτη θητεία του στο Υπουργείο Παιδείας», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τεύχ. 2 (1985), σ. 129-139.

2. Βλ. Γ. Κ. Γάτου (παρουσίαση), «15 ανέκδοτα γράμματα του Δημήτρη Γληνού στον Αλέκο Δελμούζο», *Επιθεώρηση Τέχνης*, τεύχ. 119-120 (1964), σ. 501 (Πρόκειται για γράμμα με ημερομηνία 25 Ιανουαρίου 1921, απ' όπου προκύπτει ποια Παρασκευή πήρε μέρος στη συζήτηση ο Γ. Π.).

3. Βλ. Π. Δ. Ομηρίδης, «Δυο ανέκδοτα γράμματα του Δημήτρη Γληνού», *Επιθεώρηση Τέχνης*, τεύχ. 122-123 (1965), σ. 206.

της σημερινής Ελλάδας, συγχρονισμένο δημοτικιστή και δυνατό ρήτορα»¹.

3. Τι κάνει ωστόσο από το 1922 και ύστερα αυτός ο «συγχρονισμένος δημοτικιστής»; Ο σ., που αγνοεί βέβαια τις δυο προηγούμενες επισημάνσεις, ούτε ερεύνησε ούτε, το κυριότερο, αναρωτήθηκε γι' αυτή την «απουσία» του Γ.Π. από το κίνημα του δημοτικισμού. Υπήρξε άραγε κι από τότε ο Γ.Π. μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου; Κι αν ναι, πότε αποχώρησε και, φυσικά, για ποιους λόγους; Αυτά τα ερωτήματα δεν φαίνεται να απασχόλησαν του αρθρογράφου. Κι όμως, αν άνοιγε πρόχειρα το πασίγνωστο βιβλίο του Γ. Κορδάτου «Δημοτικισμός και λογικωτατισμός» (α' εκδ. 1927), θα έβλεπε πως ο Κορδάτος, σχολιάζοντας τον «παλιό ομιλικό δημοτικισμό» γράφει τα επόμενα: «Από τους ιδρυτές του Εκπαιδευτικού Ομίλου και γενικά τους 'επιφανείς ομιλικούς' ως τώρα έχουν αλλάξει γνώμες οι... και απέχουν ή αδιαφορούν οι... [και] ο Γ. Παπυδρέου»². Ο Κορδάτος, λοιπόν, χαρακτηρίζει στις αρχές του 1927 τον Γ.Π. ως «επιφανή ομιλικό» που, από καιρό ασφαλώς, απέχει ή αδιαφορεί. Είναι άραγε σωστή αυτή η πληροφορία του Κορδάτου κι αν ναι ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν ένα «συγχρονισμένο δημοτικιστή» ν' απέχει ή ν' αδιαφορεί στα ταραγμένα χρόνια 1923-1927³;

4. Στις 2 Δεκεμβρίου 1927 ο Γ.Π. αγοράζει στη Βουλή κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου για τη σύνθεση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Η αγόρευση του είναι αποκαλυπτική: Για πολιτικούς λόγους δεν αμφισβητεί αρχικά τη συντηρητική πολιτική του υπουργείου Παιδείας (υπουργός Θ. Νικολούδης) ως προς αυτό το νομοθέτημα, υποστηρίζει στη συνέχεια την ανάγκη να πειθαρχούν στο Κράτος οι οργανώσεις των εκπαιδευτικών, τονίζει ότι οι «κομμουνιστάι δεν έχουν θέσιν εις την Ελληνικήν Παιδείαν» και δηλώνει ότι δεν συμμερίζεται τις αντιλήψεις της «Μαρξιστικής μερίδος του Εκπαιδευτικού Ομίλου». Κλείνει τέλος την αγόρευσή του με την πεποίθηση ότι, επειδή πιστεύει στη μακροβιότητα της Κυβέρνησης, στην ορμή και στη θέρμη του υπουργού, θα δει γρήγορα «πλήρες πρόγραμμα ανακαινιστικόν, δι ου θα τεθούν ασφαλή τα θεμέλια της εκπαιδευτικής αναγεννήσεως της Ελλάδος»⁴.

1. Δ. Γληνού, «Η κρίση του δημοτικισμού. Προγραμματικοί στοχασμοί 1922», ΔΕΟ, τόμ. 11 (1923-1924), Αθήνα 1924, σ. 29.

2. Βλ. την πανομοιότυπη πρόσφατη έκδοση, Μπουκουμάνης, Αθήνα 1974, σ. 230.

3. Η θητεία του Γ.Π. στο υπουργείο των Εσωτερικών (1923) και η πολιτική του δραστηριότητα ως το 1927 φαίνεται πως δεν του άφηναν περιθώρια ν' ασχοληθεί και με τα «εκπαιδευτικά μας ζητήματα». Για τις υπηρεσίες του Γ.Π. στη βενιζελική παράταξη (1923) και για τις απόψεις του σχετικά με την κυβέρνηση Α. Παπαναστασίου βλ. Θ. Βερέμης, *Οι επεμβάσεις του στρατού στην ελληνική πολιτική 1916-1936*, Εξάντας, Αθήνα 1977, σ. 133 και 177-178.

4. Βλ. *Αι αγορεύσεις του Ελληνικού Κοινοβουλίου*, εκδ. «Εθνικού Κήρυκος», Αθήνα 1960, σ. 78-79 (Η αγόρευση του Γ.Π. «εληφόθη εκ των Επισήμων Πρακτικών»). Για μια ριζική κριτική του νομοσχεδίου (ψηφίστηκε ως υπ. αρ. 3436/1927 νόμος) και θερμή υπεράσπιση των συνδικαλιστικών οργανώσεων των δασκάλων βλ. Γ.Α. Γεωργιάδου (βουλευτού Αθηνών),

5. Ο Γ. Π., ωστόσο, αγορεύει ή παρεμβαίνει στη Βουλή σε συζητήσεις για εκπαιδευτικά θέματα και πριν από τη θητεία του ως υπουργού Παιδείας. Η επισήμανση και η μελέτη όλων αυτών των παρεμβάσεων του θα ήταν εξαιρετικά αποκαλυπτική για τη θέση και τη σχέση του Γ.Π. με τα εκπαιδευτικά μας ζητήματα». Ας σημειώσουμε εδώ μια τέτοια ενδιαφέρουσα παρέμβαση. Τον Ιούλιο του 1929, ο Γ. Π., για να δικαιολογήσει την κυβερνητική επιλογή για τη μη εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στη μέση εκπαίδευση, θα τονίσει πως «σήμερον δια την μετάβασιν αυτήν είμεθα απαράσκευοι. Την παρασκευήν αυτήν καλείται να την ετοιμάση η φιλολογία. Την επικαλούμεθα, και όταν την παρουσίαση θα την ακολουθήσωμεν»¹.

Ο σ. αγνοεί όλα τα παραπάνω. Μ' ένα άλμα δεκατριών χρόνων μας μεταφέρει, σιωπηρά, από τα 1916 στα 1930, αρκούμενος μονάχα να σημειώσει πως ο Γ.Π. είχε ως τότε «εντατική σχέση με τα προβλήματα της εκπαίδευσης». Έτσι όμως τα ιστορικά περιστατικά που συνθέτουν τη θέση και τη σχέση του Γ.Π. με την εκπαίδευση έχουν αλλοιωθεί, με αποτέλεσμα η «διερεύνηση» του αρθρογράφου να μυθοποιεί την αντίστοιχη ιστορική πραγματικότητα.

Οι παραλείψεις. Ο σ. αφιερώνει το μισό περίπου από το άρθρο του για να διερευνήσει τη θητεία του Γ.Π. στο υπουργείο Παιδείας (1930-1932). Σημειώνει λοιπόν και αναλύει την ίδρυση, τη λειτουργία και τα θέματα του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου (ΑΕΣ), ορισμένες καινοτομίες του Αναλυτικού Προγράμματος του 1931 για το γυμνάσιο, τη «σταυροφορία του Γ.Π. για την ανέγερση σχολικών κτηρίων» και την «ώθηση που έδωσε στον τομέα των κρατικών υποτροφιών». Σ' αυτά τα περιστατικά της δράσης του υπουργού φαίνεται να εξαντλείται η διερεύνηση του αρθρογράφου. Λέμε φαίνεται να εξαντλείται, γιατί ο ίδιος ο σ. σπεύδει σε μια υποσημείωσή του να μας πληροφορήσει πως είναι δύσκολο στα πλαίσια της σύντομης αυτής εργασίας να εξαντλήσει κανείς θέματα όπως η διαφοροποίηση της σχολικής εργασίας, η εκπαιδευτική φιλοσοφία, η θέση του εκπαιδευτικού στο σχολείο καθώς και οι απόψεις που διατύπωσε ο Γ.Π. κλείνοντας τις εργασίες του ΑΕΣ (σ. 138). Γι αυτό και δεν θα σχολιάσει, μας λέει, το γνωστό άρθρο του Δ. Γληνού για τον Γ.Π. Σπεύδει, τέλος, αυτοκριτικά να μας δηλώσει πως ειδικότερα το θέμα των υποτροφιών «δεν μπόρεσε, δυστυχώς, να το ερευνήσει εξαντλητικά».

Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση χωρίς πρόγραμμα, (Αγορεύσεις επί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων από τα στενογραφημένα πρακτικά της Βουλής της 5 και 6 Δεκεμβρίου 1927), έκδ. «Διδασκαλικού Βήματος», Αθήνα 1928.

1. Βλ. *Εφημερίς των συζητήσεων της Βουλής*, Συνεδριάσεις 4-9 Ιουλίου 1929, σ. 94. Είναι γνωστό βέβαια πως το 1931, για την εισαγωγή της δημοτικής στο γυμνάσιο, δεν ακολούθησε φυσικά την «παρασκευήν της φιλολογίας». Ζήτησε, αντίθετα, τη συνδρομή της ως υπουργός - με έγγραφο προς την Ακαδημία Αθηνών και τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης - για την «καθοδήγησιν των συγγραφέων των διαφόρων [σχολικών] βιβλίων της δημοτικής». Βλ. Χρ. Λέφα, *Ιστορία της εκπαίδευσης*, ΟΕΣΒ, Εν Αθήναις 1942, σ. 460.

Είμαστε βέβαια οι τελευταίοι που θα ζητούσαμε από ένα άρθρο μια τέτοια εξαντλητική διερεύνηση. Υποθέτουμε πως κανείς δεν ζήτησε ούτε θα ζητούσε εύκολα από τον αρθρογράφο να μιλήσει εξαντλητικά για την «εκπαιδευτική φιλοσοφία» του Γ.Π. καθώς και για όλα όσα υποσημειώνει. Ίσως κάποιος να ήθελε, αν όχι μια εξαντλητική διερεύνηση, τουλάχιστο κάποιες γενικές κρίσεις. Εμείς θα περιμέναμε μονάχα να δούμε απλώς να αναγράφονται και ορισμένα άλλα πραγματολογικά δεδομένα, που αφορούν το πέρασμα του Γ.Π. από το υπουργείο Παιδείας αυτά τα χρόνια. Μια απλή αναγραφή και τίποτε άλλο. Ας δούμε ορισμένα σημαντικά περιστατικά που παραλείπει να αναφέρει ο σ., με αποτέλεσμα ν' αλλοιώνει την εικόνα για τα χρόνια αυτά της υπουργικής θητείας του Γ.Π.

1. Ο σ. δεν φαίνεται να μελέτησε, άγνωστο βέβαια για ποιους λόγους, το σύνολο των νομοθετημάτων που υπόγραψε ο Γ.Π. στη διάρκεια αυτής της υπουργικής θητείας. Ορισμένα από αυτά είναι γνωστό πως δεν ήταν καθόλου ασήμαντα. Θα μπορούσε, λοιπόν, ο αναγνώστης να πληροφορηθεί π.χ. για το νόμο 5143/31, σχετικά με το διορισμό Κυβερνητικού Επιτρόπου στα Πανεπιστήμια, καθώς και για το νόμο 5343/32, «Περί οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών», που σφράγισε για μισό αιώνα τα πλαίσια λειτουργίας των ελληνικών ΑΕΙ. Θα μπορούσε ακόμα να πληροφορηθεί για τη θέσπιση του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου (πρόδρομος του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων)¹, για την απαγόρευση των μαθητών του γυμνασίου να παρακολουθούν ποδοσφαιρικές συναντήσεις στα γήπεδα² κ.τ.ό. Θα μπορούσε τέλος να πληροφορηθεί για τις νομοθετικές ρυθμίσεις της λειτουργίας των ξένων (ιδιωτικών) σχολείων στην Ελλάδα (π.χ. Λεόντειος)³.

2. Ο σ. παρέλειψε να αναφερθεί στις προσδοκίες που έτρεφαν οι εκπαιδευτικοί για τον υπουργό Γ. Π. και στην αντιμετώπιση που συνάντησαν κυρίως στα θέματα του μισθολογικού και των συνδικαλιστικών τους διεκδικήσεων⁴. Πρόκειται άραγε για ασήμαντα θέματα;

3. Ο σ. παρέλειψε να σημειώσει τη σύγκληση και τη θεματολογία των πολλαπλών εκπαιδευτικών συνεδρίων, στα οποία υποχρεωτικά έπαιρναν μέρος δάσκαλοι, επιθεωρητές, καθηγητές διδασκαλείων κ.ά.⁵

1. Πρόκειται για το ένα τμήμα του «Εκπαιδευτικού Συμβουλίου», που ιδρύθηκε με το νόμο 4653/1930.

2. Βλ. π.χ. σχόλιο στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, αρ. 57 (1931), σ. 164.

3. Βλ. τις διατάξεις του νόμου 4862/1931.

4. Βλ. π.χ. σχόλια στο *Δελτίον ΟΛΜΕ*, αρ. 57, 58 και 59 (1931). «...προκειμένου περί διδασκάλων χωρούμεν πέραν και του Ιδιωτικού», δήλωσε ο Γ.Π. την ίδια περίοδο. Βλ. Ν. Βαλασμάπουλου, *Ιστορία του δασκαλικού συνδικαλισμού*, Αθήνα 1983, σ. 132 (όπου παρατίθεται η σχετική δήλωση).

5. Βλ. π.χ. Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Τα εκπαιδευτικά συνέδρια του 1930, Ι. Συνέδριον Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, Αθήνα κ.χ.χ.).

4. Ο σ. παρέλειψε να σημειώσει τα ονόματα των άμεσων συνεργατών του Γ.Π., τις σχέσεις τους με το δημοτικισμό και ιδιαίτερα με τον Ε.Ο. Μια τέτοια αναφορά θα έδειχνε ασφαλώς στον αναγνώστη πως το συνολικό έργο της υπουργικής θητείας δεν οφείλεται αποκλειστικά στις εμπνεύσεις του Γ.Π. Ποια γνώμη άραγε έχει ο αρθρογράφος για τη συμβολή π.χ. του Μ. Κουντουρά¹ και του Ε. Κακούρου σ' αυτό το έργο;

Ορισμένες από τις προηγούμενες παραλείψεις μπορεί να οφείλονται στο δυσπρόσιτο κάποιων πηγών. Τα πιο σημαντικά ωστόσο από τα παραπάνω περιστατικά καταγράφονται σε «τρέχουσα» βιβλιογραφία (π.χ. στο πασίγνωστο δίτομο έργο του Α. Δημαρά). Όταν λοιπόν κάποιος ισχυρίζεται ότι θέλει να διερευνήσει τη «θέση και τη σχέση του Γ.Π. με τα εκπαιδευτικά μας ζητήματα» αυτή την εποχή και παραλείπει να μελετήσει και να καταγράψει ουσιώδεις πλευρές της υπουργικής δραστηριότητας του Γ.Π., ασφαλώς η εικόνα της ιστορικής πραγματικότητας που μας προσφέρει είναι και λειψή και γι' αυτό παραμορφωμένη. Συγκεκριμένα, η παράλειψη των προηγούμενων πραγματολογικών δεδομένων δεν επιτρέπει στον αναγνώστη αρχικά να διακρίνει τη σαφή επιδίωξη της κρατικής εξουσίας για την επιβολή ενός διπλού (νομοθετικού και ιδεολογικού) ασφυκτικού ελέγχου σ' όλο το φάσμα της εκπαίδευσης και φυσικά δεν του επιτρέπει ν' αναρωτηθεί για τη σκοπιμότητα αυτής της επιβολής, δηλ. τελικά για την κοινωνική λειτουργία του σχολείου αυτή την περίοδο.

Η άγνοια. Δεν είναι βέβαια φρόνιμο να ισχυριστούμε πως οι προηγούμενες παραλείψεις του αρθρογράφου οφείλονται σε προχειρότητα ή κάποια σκοπιμότητα. Μπορεί να οφείλονται και σε άγνοια. Ας δούμε λοιπόν μια τέτοια περίπτωση εξόφθαλμης άγνοιας. Όπως σημειώσαμε πιο πάνω, ο σ. ασχολείται στη διερεύνησή του και με την «ώθηση που έδωσε ο Γ.Π. στον τομέα των κρατικών υποτροφιών». Έσπευσε όμως προκαταβολικά να μας δηλώσει πως δεν μπόρεσε να ερευνήσει το θέμα εξαντλητικά και πως η άποψή του βασίζεται σε «ορισμένες μαρτυρίες ανθρώπων που επωφελήθηκαν από τα σχετικά μέτρα του Γ.Π.». Και για να παραβλέψουμε αυτή την αδυναμία του, επικαλείται τη σημερινή κατάσταση στην έρευνα της ιστορίας της εκπαίδευσης. Γράφει: «Επειδή πάντως σε τρέχουσα βιβλιογραφία δεν υπάρχουν στοιχεία [για το θέμα των υποτροφιών] θα χρειαζόταν, ίσως, έρευνα στα σχετικά αρχεία του Υπουργείου Παιδείας» (σ. 138, σημ. 43). Τι να πρωτοθαυμάσει κανείς σ' αυτή τη διατύπωση; Την αναγόρευση της τρέχουσας βιβλιογραφίας ως αποκλειστικής πηγής πληροφοριών για την ιστορία της εκπαίδευσης ή την υπόδειξη για αρχειακή έρευνα σε αταξινόμητο και ίσως χαμένο υλικό;

1. Είναι γνωστό πως ο αρχιτέκτονας του μαθήματος των Νέων Ελληνικών στο πρόγραμμα του 1931 ήταν ο Μ. Κουντουράς. Βλ. Α. Δελμούζου. *Μελέτες και πάρεργα*, Αθήνα 1958, τόμ. Α', σ. 102.

Για να βοηθήσουμε λοιπόν κάθε επίδοξο ερευνητή της «ώθησης του Γ.Π. στον τομέα των κρατικών υποτροφιών» και φυσικά και τον ίδιο τον αρθρογράφο, ας μας επιτραπεί να δώσουμε την επόμενη πληροφορία από «παρωχημένη» βέβαια βιβλιογραφία. Δεν είναι δύσκολο να βρουν και να ξεφυλλίσουν και οι δύο το «Δελτίον της ΟΑΜΕ», αρ. 54 (1930), σ. 13-14. Εκεί θα δουν, μέσα σε δυο ολοκληρες σελίδες, και τα ονόματα των πρώτων υποτρόφων καθηγητών Μ.Ε., που στάλθηκαν «εις Εσπερίαν», και τα θέματα στα οποία διαγωνίστηκαν και τους εξεταστές καθώς και τις επιφυλάξεις της ΟΑΜΕ για το χειρισμό του θέματος από τον Γ.Π. Θα μάθουν ακόμα πως αυτή η «ώθηση» δεν ήταν παρά η εφαρμογή του νόμου 3190 του 1924 (συντάκτης του ο Δ. Γληνός), που είχε ανασταλεί με παρέμβαση, την ίδια χρονιά, μιας «Επιτροπής των Οικονομιών»¹. Κι αν έχουν τέλος το κουράγιο να ξεφυλλίσουν προσεκτικά ένα-δυο μεταγενέστερα τεύχη του ίδιου «Δελτίου», θα βεβαιωθούν για τις παλινδρομήσεις και τις καθυστερήσεις του αρμόδιου υπουργού στο θέμα της αμοιβής των υποτρόφων και στο θέμα της δεύτερης εκπαιδευτικής [αποστολής]².

Οι αποκρύψεις. Οι προηγούμενες ουσιώδεις παραλείψεις και η εξόφθαλμη άγνοια συμβάλλουν αλλά δεν ολοκληρώνουν το εγχείρημα για την ιδεολογική χρήση της ιστορίας. Χρειάζεται λοιπόν να εξετάσουμε και τον πυρήνα αυτής της μυθοποίησης που χαρακτηρίζει τη διερεύνηση του αρθρογράφου. Αυτός δεν είναι άλλος από την παλιά και δοκιμασμένη συνταγή της απόκρυψης ορισμένων περιστατικών που δεν εντάσσονται σε κάποιο άκαμπτο ερμηνευτικό σχήμα, το οποίο οι θιασώτες του επιμένουν να το δικαιώσουν («πάση θυσία»).

Δεν είναι λοιπόν τυχαίο που ο σ. αφιερώνει ένα μεγάλο τμήμα από το άρθρο του για να «αποκαταστήσει» την αξία του Αναλυτικού Προγράμματος του 1931 για το γυμνάσιο και να «δικαιώσει» έτσι τους εισηγητές του. Πρόκειται ολοφάνερα για μια απόπειρα να δικαιωθεί ο εκπαιδευτικός φιλελευθερισμός και να παρουσιαστεί ταυτόχρονα αφερέγγυα μια ορισμένη, μαρξιστική κριτική του. Πόσο μπορεί να ευδοκιμήσει αυτή η απόπειρα, όταν στηρίζεται 'σε μια επιστημονικά διάτρητη «διερεύνηση»; Ας αρχίσουμε με μια πρώτη απόκρυψη σ' όσα «διερευνά» ο αρθρογράφος. Θέλοντας, λοιπόν, να υπερτονίσει την αξία του Α.Π. του 1931, κυρίως με βάση τις καινοτομίες για το μάθημα των νέων ελληνικών, αναφέρεται και στο θέμα της διδασκαλίας της δημοτικής γλώσσας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και γράφει: «Η αποκλειστική διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας επιβάλλεται στις έξι τάξεις του δημοτικού Σχολείου» (σ. 137). Η έλλειψη παραπομπής σ' αυτή την άποψη μπορεί αρχικά να δώσει στον αναγνώστη την εντύπωση πως το Α.Π. για το γυμνάσιο «διελάμβανε» και ανάλογες ρυθμίσεις για το δημοτικό σχολείο. Φυσικά και δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Ο αρθρο-

1. Βλ. «Οι αποστολές των εκπαιδευτικών», *Εργασία*, τόμ. 2., τεύχ. 4(24), 31 Οκτωβρίου 1924, σ.89

2. Βλ. *Δελτίον της ΟΑΜΕ*, αρ. 57 (1931), σ. 163.

γράφος όμως θέλει να ενισχύσει την άποψή του για την αξία του Α.Π. και με αναφορές από το γλωσσικό μάθημα στο δημοτικό σχολείο. Έτσι όμως αποκρύπτει ότι ο νόμος 5045 του 1931, τον οποίο υπονοεί, ούτε όριζε ούτε επέβαλλε την αποκλειστική διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας στις έξι τάξεις του δημοτικού σχολείου. Ο νόμος αυτός έλυne κάπως διαφορετικά το θέμα της γλωσσικής διδασκαλίας, ορίζοντας τα επόμενα: «Γλώσσα των αναγνωστικών και λοιπών διδακτικών βιβλίων του δημοτικού σχολείου είναι η δημοτική, των βιβλίων των διδασκαλείων και η απλή καθαρεύουσα, των εγχειριδίων των Γυμνασίων και Πρακτικών Λυκείων η απλή καθαρεύουσα, των δε Νεοελληνικών Αναγνωστικών αυτών η τε δημοτική και η καθαρεύουσα. Δια την Ε' και ΣΤ' τάξιν των Δημοτικών σχολείων εγκρίνονται μετά γνωμοδότησιν του Ε.Γ. Συμβουλίου και Συλλογαί αναγνωσμάτων γεγραμμένων εις την απλήν καθαρεύουσαν προς άσκησιν των μαθητών εις την κατανόησιν αυτής» (άρ. 9 και 10). Δεν είναι γνωστό γιατί ο αρθρογράφος αποκρύπτει αυτή τη μικρή λεπτομέρεια για την καθαρεύουσα στο δημοτικό σχολείο. Μπορεί να υποθέσει κανείς ότι συμβουλεύτηκε κάποια από τις «τρέχουσες βιβλιογραφίες», οι περισσότερες από τις οποίες αντιγράφουν παρανοώντας ορισμένες κρίσεις που έκανε ο Χρ. Λέφας γι' αυτές τις διατάξεις του νόμου¹.

Ας δούμε τώρα και μια δεύτερη απόκρυψη που οδηγεί κατευθείαν στην παραποίηση των ιστορικών παριστατικών. Για ν' αντικρούσει ο σ. την ερμηνεία, που έδωσε από τότε κιόλας πρώτος ο Δ. Γληνός, για τις νομοθετικές ρυθμίσεις στο μάθημα των Νέων Ελληνικών, υποστηρίζει πως οι εισηγητές της ρύθμισης του 1931 επέβαλαν νεωτερισμό και «προεξοφλούσαν με μεγάλη πιθανότητα και το αποτέλεσμα από ένα τέτοιο αγώνα δρόμου ανάμεσα στη δημοτική και την καθαρεύουσα» (σ. 137, σημ. 39). Μ' άλλα λόγια, μας λέει ο σ., με το πρόγραμμα του 1931 για το μάθημα των νέων ελληνικών και με την ανάλογη ρύθμιση στο δημοτικό σχολείο οι εισηγητές τους - και φυσικά πρώτος ο Γ.Π. - έκαναν απλώς τακτικό ελιγμό και δεν συμβιβάστηκαν στο γλωσσικό θέμα, γιατί προεξοφλούσαν με μεγάλη πιθανότητα πως χάρη σ' αυτά τα μέτρα η δημοτική γλώσσα θα κέρδιζε τελικά τον αγώνα με την καθαρεύουσα. Γι αυτό είναι και λαθεμένο και άδικο να τους κατηγορούμε για συμβιβασμό και να μιλούμε για καθεστώς διγλωσσίας τότε στην εκπαίδευση.

Για να υποστηρίξει ωστόσο μια τέτοια άποψη ο αρθρογράφος υποχρεώθηκε να αποκρύψει το επόμενο περιστατικό: Ο Α. Δελμούζος, κάμποσους μήνες ύστερα από την ψήφιση του νόμου 5045, θα προτείνει στη συνεδρία της 24 Οκτωβρίου 1931 του ΑΕΣ ινα μη διδάσκεται στην 5η και 6η τάξη του δημοτικού σχολείου παράλληλα με τη δημοτική και η καθαρεύουσα. Αυτό είναι και άσκοπο και βλαβερό². Είναι ολοφάνερο πως ο Δελμούζος με την πρότασή του δια-

1. Χρ. Λέφας, ό.π., σ. 459. Πρβλ. ωστόσο και σ. 357.

2. ΑΕΣ, Πρακτικά συνεδριάσεων 5-24 Οκτωβρίου 1931, Αθήναι (χ.χ.), σ. 455 (η υπογράμμιση δική μας).

φωναί ριζικά με την καθιέρωση από το νόμο 5045 της παράλληλης γλωσσικής διδασκαλίας. Γιατί άραγε χαρακτηρίζει αυτή τη διδασκαλία όχι μόνο άσκοπη αλλά και βλαβερή; Μήπως δεν προεξοφλούσε τη νίκη της δημοτικής με τέτοια νομική ρύθμιση; Αυτά τα ερωτήματα δεν τα θέτει στο κείμενο της «διερεύνησης» του ο αρθρογράφος, γιατί απλούστατα αποκρύπτει σκόπιμα αυτή τη φορά - μια και δεν ταιριάζει στην «κατασκευή» του — τη διαφωνία ενός κορυφαίου δημοτικιστή, που είχε την ίδια πάνω-κάτω ιδεολογική και πολιτική αντίληψη με τους εισηγητές αυτών των νομοθετικών ρυθμίσεων. Επιμένουμε στη σκοπιμότητα αυτής της απόκρυψης, γιατί η πρόταση του Δελμούζου έχει συμπεριληφθεί στα πρακτικά του ΑΕΣ, τα οποία υποτίθεται ότι μελέτησε ο αρθρογράφος, και έχει παρουσιαστεί διεξοδικά σε «τρέχουσα βιβλιογραφία» στην οποία ο ίδιος αναφέρεται «κριτικά» (σ. 137, σημ. 39).

Ας έρθουμε τέλος στο θέμα της γλωσσικής διδασκαλίας στο πρόγραμμα του 1931. Έχουμε αναλύσει και ερμηνέψει διεξοδικά αλλού αυτές τις ρυθμίσεις¹. Εδώ χρειάζεται να προσθέσουμε και μια μεταγενέστερη, είναι αλήθεια, αλλά πάντως έγκυρη κρίση του Μ. Τριανταφυλλίδη, που έρχεται να κάνει πιο διάτρητη τη «διερεύνηση» του αρθρογράφου. Γιατί προέρχεται ασφαλώς από το ίδιο στρατόπεδο, για το οποίο μάχεται ο αρθρογράφος. Η κρίση αυτή του Τριανταφυλλίδη, - την αγνοεί φαίνεται ο σ. - για τις γλωσσικές καινοτομίες στο πρόγραμμα του 1931 διατυπώνεται ως εξής: «Η διδασκαλία της γραμματικής απλώνεται πια ως μέσα στο Γυμνάσιο-αλλά δεν ξεχωρίζει θαρρετά η δημοτική από την καθαρεύουσα»².

Εύκολα, λοιπόν, μπορεί να συμφωνήσει κανείς πως τα τρία προηγούμενα δεδομένα ανατρέπουν ριζικά την κατασκευή του αρθρογράφου και δείχνουν το μυθοποιητικό χαρακτήρα της «διερεύνησής» του. Θα λέγαμε ακόμα πως η απόπειρά του να εκθειάσει τον ανύπαρκτο τακτικό ελιγμό των πρωτεργατών της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1930-1932, υιοθετώντας έτσι μια ιστοριογραφία προθέσεων, μυθοποιεί την ιστορική πραγματικότητα και σ' ένα άλλο επίπεδο της. Γιατί τελικά υιοθετεί και ο ίδιος³ την αισιοδοξία και την αντίληψη για ευθύγραμμη πορεία της ιστορίας, που αποδίδει στους πρωτεργάτες αυτών

1. Βλ. Χ. Νούτσου, *Προγράμματα μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, σ. 215-246.

2. Μ. Τριανταφυλλίδη, «Το πρόβλημα της ορθογραφίας μας», *Άπαντα*, τόμ. 7, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 556 σημ. 141.

3. Αντίθετα ο ίδιος σε μια προγενέστερη διερεύνησή του έσπευσε να γράψει για την ορμητική περίοδο του εκπαιδευτικού δημοτικισμού πως το «λάθος [των ιδρυτών του Εκπαιδευτικού Ομίλου] είναι ότι φαντάζονται πως οι διαδικασίες που έχουν την απετηρία τους στο 1909 θα διαγράφουν μια ευθύγραμμη πορεία που αναπόφευκτα θα οδηγήσει στην αστική ολοκλήρωση...» Βλ. Ν. Τερζής, *Η Παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 83. (Η υπογράμμιση δική μας).

των ρυθμίσεων, και ταυτόχρονα αποκρύπτει εκείνα ακριβώς τα σημεία που αναιρούν την «ευρηματικότητα» της κατασκευής του και στηρίζουν μια διαφορετική και αντίθετη θεωρητικά και πολιτικά ερμηνεία αυτών των ιστορικών περιστατικών. Γι αυτό και η διερεύνησή του αποτελεί δείγμα ιδεολογικής χρήσης του ιστορικού παρελθόντος.

Ο αρθρογράφος με τη «διερεύνησή» του όχι μόνο επανέλαβε πασίγνωστα πράγματα αλλά κυρίως αλλοίωσε τα ιστορικά περιστατικά. Θα ήταν κανείς αυστηρός, βέβαια, αν ζητούσε από τον σ. να ερμηνέψει όχι μόνο τη δράση του Γ.Π. στα χρόνια της θητείας του στο υπουργείο Παιδείας αλλά ακόμα και τις πρώτες, νεανικές σχέσεις του Γ.Π. με το δημοτικισμό. Γιατί απλουστάτα ο σ. και δε μελέτησε αυτές τις σχέσεις στο σύνολό τους¹ και παρέλειψε - πιθανό από άγνοια - να αναφέρει πώς κάποιοι από τους συγκαταριθμους είχαν κρίνει τότε² και αργότερα³ τη «σαφή θέση του Γ.Π. για τα εκπαιδευτικά μας θέματα». Έτσι η γνώμη του αρθρογράφου, πως αυτή η «θέση» του Γ.Π. «προκύπτει από τις γενικότερες απόψεις του εκπαιδευτικού δημοτικισμού», αποτελεί μια γενικόλογη κοινοτοπία. Θα ήταν, ωστόσο, ακόμα πιο αυστηρός αν ζητούσε από τον αρθρογράφο: α) την περιοδολόγηση της σχέσης και της θέσης του Γ.Π. με την εκπαίδευση· β) τη θέση και τη σχέση του υπουργού Γ.Π. με τη συνολική εκπαιδευτική πολιτική του Ε. Βενιζέλου στα χρόνια 1929-1932 και γ) τον πολιτικό ρόλο του Ε. Βενιζέλου και του κόμματος των φιλελευθέρων στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας και της διεθνούς συγκυρίας αυτά τα χρόνια. Όλα αυτά ο αρθρογράφος, με μια υποσημείωσή του, τα παρέπεμψε στις ελληνικές καλένδες. Επειδή πρόκειται για θέματα σημαντικά, θα χρειαστεί ασφαλώς να επανέλθουμε και μάλιστα σύντομα, με αφορμή μια άλλη «συστηματική μελέτη» του ίδιου αρθρογράφου.

1. Όπως προκύπτουν από τη μελέτη κυρίως των δυο επόμενων άρθρων του Γ.Π., «Ελληνικόν Μέλλον» και «Ελληνικός πολιτισμός», *Πολιτικά κείμενα (μελέτες, λόγοι, άρθρα)*, Μπαΐρον [Μπίρης], Αθήνα χ.χ. σ.9-25 και 26-38 αντίστοιχα. Πρόκειται για άρθρα γραμμένα πριν από το πρώτο άρθρο του Γ.Π. στο ΔΕΟ.

2. Ο Ν. Γιαννιός, «Το ελληνικό μέλλον», *Ο Νουμάς*, χρονιά ΙΒ', αρ. 543, 13 Δεκέμβρη 1914, σ. 297-298 και αρ. 544, 20 Δεκέμβρη 1914, σ. 306-307, χαρακτηρίζει τον Γ.Π. «αστό ειλικρινή». Βλ. του ίδιου, «Σοσιαλισμός και δημοτική γλώσσα», *Σοσιαλιστικά φύλλα*, αρ. 1-3 (1915), 4-10 (1916) και 11 (1917). Πρβλ. και την παρουσίαση των απόψεων του Γ.Π. από τον Μ. Τριανταφυλλίδη, «Η Γλώσσα μας στα χρόνια 1914-1916», *Άπαντα*, τόμ. 4, Θεσσαλονίκη 1963, σ. 420.

3. Βλ. π.χ. την κρίση του Γ. Μηλιάδη, «Η επανάσταση του δημοτικισμού και άλλα ηχηρά παρόμοια» στο βιβλίο του Σ. Σωμερίτη, *Η μεγάλη καμπή του Σοσιαλισμού*, Παπαζήσης, Αθήνα 1978, σ.89 (αναδημοσιεύεται από το περιοδικό *Σήμερα* αρ. 1, Γενάρης 1934, σ. 16-23).

BABIS NOUTSOS

HISTOIRE DE L'EDUCATION AD USUM FILII

La mystification des faits éducatifs est un phénomène bien connu. Le présent article vise à réfuter une interprétation mystificatrice récente de la position de G. Papandreou dans le mouvement éducatif du «Démotisme», avant son entrée au ministère de l'éducation nationale et pendant ses fonctions de ministre (1930-1932).